

THE ROLE OF ENERGY PROJECTS (OIL, GAS, GREEN ENERGY) OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN COOPERATION AND PARTNERSHIP RELATIONS



Irada Nuriyeva¹

UDC: 620.9; 339.9

LBC: 65.428.1; 65.9(5Az); 60.7

HoS: 56

DOI: 10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.5-14

Keywords:

Azerbaijan,
Oil,
Gas,
Green energy,
COP29,
Cooperation and
partnership
relations.

ABSTRACT

The article titled “The Role of Energy Projects of the Republic of Azerbaijan (Oil, Gas, Green Energy) in the Development of Cooperation and Partnership Relations” comments on the successful implementation of the new oil strategy founded by the National Leader Heydar Aliyev and the signing of the “Contract of the Century” on September 20, 1994, on the initial oil extraction from the Central Azeri section of the Azeri-Chirag-Guneshli fields in February 2005 and the transportation of the produced oil directly from the Sangachal terminal to world markets via the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline and the Western Export Pipeline (WEP) through the territories of Azerbaijan, Georgia and Turkiye, on the realization of the transit, transportation and sale of Azerbaijani gas through the “Baku-Tbilisi-Erzurum” gas pipeline, the great importance of these projects in the economic development of Azerbaijan, and the development of cooperation and partnership relations with world countries. The holding of the 29th session of the Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change - COP29 - in Azerbaijan on November 11-23, 2024, and the implementation of the largest investment projects in the South Caucasus, such as Baku-Tbilisi-Ceyhan, Baku-Tbilisi-Erzurum, TAP, TANAP, Southern Gas Corridor, and Green Energy, are clear examples of Azerbaijan being a state that speaks its mind in the region and deserves great respect and trust from the international community.

¹ Doctor of Political Sciences, Professor,
Department of Human Sciences of Azerbaijan State Oil and Industry University; Baku, Azerbaijan
E-mail: iradanuri@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5309-0009>

To cite this article: Nuriyeva, I. [2025]. The Role of Energy Projects (Oil, Gas, Green Energy) of the Republic of Azerbaijan in Cooperation and Partnership Relations. *History of Science journal*, 6(2), pp.5-14.
<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.5-14>

Article history:

Received: 16.02.2025

Accepted: 02.06.2025



Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ENERJİ LAYİHƏLƏRİNİN (NEFT, QAZ, YAŞIL ENERJİ) ƏMƏKDAŞLIQ VƏ TƏRƏFDAŞLIQ MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ ROLU



İradə Nuriyeva¹

UOT: 620.9; 339.9

KBT: 65.428.1; 65.9(5Az); 60.7

HoS: 56

DOI: 10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.5-14

Açar sözlər:

Azərbaycan,
Neft,
Qaz,
Yaşıl enerji,
COP29,
Əməkdaşlıq və
tərəfdaşlıq
münasibətləri

ANNOTASIYA

“Azərbaycan Respublikasının enerji layihələrinin (neft, qaz, yaşıl enerji) əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq münasibətlərinin inkişafında rolu” adlı məqalədə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin banisi olduğu yeni neft strategiyasının müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi, 1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması, 2005-ci ilin fevralında “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlarının Mərkəzi Azəri hissəsindən ilkin neftin çıxarılması və hasil edilən neftin Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəməri və Qərb İxrac Boru Kəməri (QİBK) vasitəsilə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazilərindən keçməklə Səngəçal terminalından birbaşa dünya bazarlarına nəql edilməsi, “Bakı-Tbilisi-Ərzurum” qaz kəməri vasitəsilə Azərbaycan qazının tranziti, nəqli və satışının reallaşması, bu layihələrin Azərbaycanın iqtisadi inkişafında, dünya dövlətləri ilə əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq münasibətlərinin inkişafında böyük əhəmiyyət kəsb etməsi şərh olunmuşdur. BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un 2024-cü il 11-23 noyabr tarixlərində Azərbaycanda keçirilməsi, Cənubi Qafqazda ən böyük investisiya layihələri olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, TAP, TANAP, Cənub Qaz Dəhlizi, Yaşıl enerji kimi layihələrin reallaşması Azərbaycanın regionda öz sözünü deyən, beynəlxalq ictimaiyyətin böyük hörmət və etimadına layiq dövlət olduğunun bariz nümunəsidir.

¹ Siyasi elmlər üzrə elmlər doktoru, Professor,
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti; Bakı, Azərbaycan
E-mail: iradanuri@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5309-0009>

Məqaləyə istinad: Nuriyeva, İ. [2025]. Azərbaycan Respublikasının Enerji Layihələrinin (Neft, Qaz, Yaşıl Enerji) Əməkdaşlıq və Tərəfdaşlıq Münasibətlərində Rolu. *History of Science jurnalı*, 6(2), səh.5-14.
<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.5-14>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 16.02.2025

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 17.03.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 02.06.2025



Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

РОЛЬ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ (НЕФТЬ, ГАЗ, ЗЕЛЕНАЯ ЭНЕРГИЯ) АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ И ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЯХ



Ирада Нуриева¹

УДК: 620.9; 339.9

ББК: 65.428.1; 65.9(5Аз); 60.7

HoS: 56

DOI: 10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.5-14

Ключевые слова:

Азербайджан,
Нефть,
Газ,
Зеленая энергетика,
COP29,
Сотрудничество и
партнерские
отношения.

АННОТАЦИЯ

В статье под названием “Роль энергетических проектов Азербайджанской Республики (нефть, газ, зеленая энергетика) в развитии сотрудничества и партнерских отношений” комментируется успешная реализация новой нефтяной стратегии, заложенной общенациональным лидером Гейдаром Алиевым, и подписание “Контракта века” 20 сентября 1994 года, первоначальная добыча нефти на участке Центральный Азери месторождения Азери-Чираг-Гюнешли в феврале 2005 года и транспортировка добытой нефти напрямую с Сангачальского терминала на мировые рынки по трубопроводу Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД) и Западному экспортному трубопроводу (ЗЭТ) через территории Азербайджана, Грузии и Турции, реализация транзита, транспортировки и продажи азербайджанского газа по газопроводу “Баку-Тбилиси-Эрзурум”, большое значение этих проектов в экономическом развитии Азербайджана, а также развитие сотрудничества и партнерских отношений со странами мира. Проведение 29-й сессии Конференции сторон Рамочной конвенции ООН об изменении климата (COP29) в Азербайджане с 11 по 23 ноября 2024 года, реализация крупнейших инвестиционных проектов на Южном Кавказе, таких как Баку-Тбилиси-Джейхан, Баку-Тбилиси-Эрзурум, TAP, TANAP, Южный газовый коридор, Зеленая энергетика, являются яркими примерами того, что Азербайджан является государством, выражающим свое мнение в регионе и заслуживающим большого уважения и доверия со стороны международного сообщества.

¹ Доктор политических наук, Профессор,
Кафедра «Гуманитарных наук» Азербайджанского государственного университета нефти и промышленности; Баку, Азербайджан
E-mail: iradanuri@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5309-0009>
Цитировать статью: Нуриева, И. [2025]. Роль энергетических проектов (нефть, газ, зеленая энергия) Азербайджанской Республики в сотрудничестве и партнерских отношениях. *Журнал History of Science*, 6(2), с.5-14.
<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2025.v6.i2.5-14>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 16.02.2025

Отправлена на доработку: 17.03.2025

Принята для печати: 02.06.2025



Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

1. Giriş

SSRİ-də, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında baş verən siyasi proseslər ölkədə iqtisadi böhran yaratdı. Respublikada neft sənayesinin vəziyyəti daha da ağır idi, belə ki, 4000-dən çox neft quyusunda hasilat dayanmış, qazma dəzgahlarının 80%-i işləmir. 1992-ci ildə 11 milyon ton, 1996-cı ildə isə cəmi 9 milyon ton neft çıxarılmışdır [9]. Dəniz neft yataqlarının istismarı üçün xeyli investisiya tələb olunurdu ki, buna da mövcud siyasi vəziyyət mane olurdu. Lakin bu sahənin inkişafı üçün “Bakmil” (Azərbaycan-İtaliya), “Pet-Azəri” (Azərbaycan-Türkiyə), Neftçalada neft hasilatı üzrə Azərbaycan-Türkiyə birgə müəssisələri yaradıldı, ABŞ və Böyük Britaniyanın neft şirkətləri ilə müqavilələr bağlanmağa başlandı. 1993-cü ilin yazında xarici şirkətlərlə ölkənin milli mənfəələrinə zidd şərtlər əsasında imzalanmaq ərafəsində olan neft müqaviləsi Heydər Əliyevin rəhbərliyə qayıdışından sonra dayandırıldı [1].

2. Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın energetika strategiyasının əsas istiqamətini müəyyən edən Liderdir

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanan yeni neft strategiyası müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməyə başlandı. Neft istehsalını inkişaf etdirmək üçün Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi “açıq qapı” siyasətinə uyğun olaraq xarici investor və kreditorlara təminat verən, onları müdafiə edən qanunların qəbul edilməsi xarici investisiyanın daha geniş cəlb olunmasına imkan verdi. Beynəlxalq Valyuta Fondu, Ümumdünya Bankı, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı ilə əlaqələr yaradıldı. Təkcə Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu Azərbaycana 1 milyard 300 milyon dollardan çox kredit verdi [16, s.531]. Nəticədə, 1995-ci ildə inflyasiya 85%-ə endi. 1996-cı ildə inflyasiya cəmi 6,7% oldu. Onun səviyyəsi 2000-ci ildə cəmi 2%, 2001-ci ildə isə 1,5% idi [7; 3].

Heydər Əliyevin ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya, İtaliya, Polşa, Norveç, Rumıniya və s. ölkələrə rəsmi və işgüzar səfərləri nəticəsində həmin dövlətlərlə Azərbaycan arasında iqtisadi əməkdaşlıq münasibətləri yaradıldı. Bu ölkələrlə imzalanmış 90-a yaxın mühüm sənəd Azərbaycanın Avropa iqtisadi münasibətlər sisteminə integrasiyası prosesini sürətləndirdi. 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakının “Gülüstən” sarayında ADNŞ ilə ABŞ, Böyük Britaniya, Norveç, Rusiya, Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı, Yunanıstanın iri neft şirkətləri daxil olan konsorsium (sonralar bu konsorsiuma Yaponiya şirkəti də qoşuldu) arasında Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” yatağının bir hissəsinin birgə işlədilməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi haqqında 30 il müddətinə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi”nə əsasən 30 neft şirkəti ilə 57 milyard sərmayə qoyuluşu nəzərdə tutulan 20 neft müqaviləsi imzalandı. Respublika Prezidenti Heydər Əliyevin Fərmanı ilə 20 sentyabr 2001-ci ildən başlayaraq “Neftçi günü” kimi qeyd edilir. “Əsrin müqaviləsi”nin şərtlərinə əsasən, investisiyanın 80 faizi konsorsiumun payına düşür, Azərbaycanın ümumi gəliri isə hasil olunacaq neftin qiymətinin 80%-i miqdarında müəyyən olunurdu [1; 2].

“Əsrin müqaviləsi”nə uyğun olaraq, çıxarılan neftin Avropa bazarlarına satılması üçün Bakı-Novorossiysk “Şimal” (1996-cı il, 25 oktyabr, 14000 km) və Bakı-Supsa (Gürcüstan) “Qərb” (1999-cu il, 17 aprel, 920 km) neft kəmərləri çəkildi. 1997-ci il noyabrın 12-də “Əsrin müqaviləsi” üzrə neftin hasilatına başlanıldı [6].

3. Azərbaycanın gələcəyi üçün yeni perspektivlər açan neft layihələri

1999-cu il noyabrın 18-də İstanbulda “Xam neftin Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyətinin əraziləri ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas boru kəməri vasitəsilə nəql edilməsinə dair” saziş imzalandı [4]. 3 milyard dollarlıq dəyəri olan “BTC” neft kəmərinin sahibləri Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti (25 faiz), Böyük Britaniyanın BP (30,1 faiz), ABŞ-ın Yunokal (8,9 faiz), Konoko-Filips (2,5 faiz), Norveçin

Statoil (8,72 faiz), Türkiyənin Türkiyə Petrolları (6,53 faiz), Yaponiyanın İtoçi (3,4 faiz) və İnpeks (2,5 faiz), Səudiyyə Ərəbistanının Delta Hess (2,36 faiz), İtaliyanın Eni (5 faiz) və Fransanın Total Elna Elf (5 faiz) şirkətləri idi [5]. 2002-ci ilin sonunda Qazaxıstan neftinin Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri ilə ixrac edilməsi barədə razılıq əldə olundu. 2002-ci il sentyabrın 18-də Səngəçal sahil terminalında, 2003-cü il mayın 23-də Gürcüstan ərazisində Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan dövlətlərinin başçılarının iştirakı ilə təməli qoyulan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisi 2006-cı il iyulun 13-də başa çatmışdır və Azərbaycanın “qara qızılı”nın dünya bazarına çıxarılması təmin olunmuşdur. 2003-cü ilin əvvəllərində “Azərbaycan Dövlət Neft Fondu”nda (1999-cu il dekabr) 730 milyon ABŞ dolları həcmində vəsait var idi [5]. 2003-cü il iyulun 24-də “Lider” yarımada dəniz qazma qurğusu istifadəyə verildi. 2005-ci ilin fevral ayında “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlarının Mərkəzi Azəri hissəsindən ilkin neft çıxarılmasına başlanmışdır. 2003-2006-cı illərdə istehsal edilmiş ümumi sənaye məhsulunun 61%-dən çoxu mədən-çıxarma sənaye sahəsinin payına düşürdü. 2006-cı ildə Azərbaycanda 32 milyon ton neft, 2007-ci ildə 47 milyon ton neft, 2009-cu ilin sonu üçün 50 milyon ton neft hasil olunmuşdur. 2012-ci ildə Bloomberg agentliyinin verdiyi məlumata görə, “Azəri-Çıraq-Günəşli”dən hasil olan resurslar ölkə istehsalının 78 faizini təşkil edirdi [12]. 2017-ci il sentyabrın 14-də “Azəri-Çıraq-Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında düzəlişlər və əlavələr edilmiş Sazişin imzalanması mərasimi oldu. Eyni zamanda, “Azəri-Çıraq-Günəşli” (AÇG) neft yatağının işlənməsi müddəti 2050-ci ilə qədər uzadıldı. Ümumilikdə 2025-ci ilə qədər AÇG yataqlar blokundan hasil edilən 600 milyon ton neft Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəməri və Qərb İxrac Boru Kəməri (QİBK) vasitəsilə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazilərindən keçməklə Səngəçal terminalından birbaşa dünya bazarlarına nəql edildi [11].

4. Azərbaycanı dünyanın qaz ixracatçılarından birinə çevirən layihələri

2001-ci il martın 12-də Türkiyə Cümhuriyyəti, sentyabrın 29-da isə Gürcüstan Respublikası ilə “Bakı-Tbilisi-Ərzurum” qaz kəməri vasitəsilə Azərbaycan qazının tranziti, nəqli və satışı haqqında sazişlər imzalanmışdır. 2003-cü il fevralın 27-də inşasına başlanmış və 2006-cı ildə başa çatdırılmış Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri vasitəsilə 2007-ci il fevral ayından etibarən Xəzərin Azərbaycan sektorundakı “Şahdəniz” yatağından hasil olunan təbii qaz Gürcüstana, 2007-ci il iyulun 3-də Cənubi Qafqaz boru kəməri (2006-cı ilin sonlarında istismara verilib) ilə Türkiyənin qaz kəmərləri sisteminə daxil olmuşdur. 2010-cu il aprel ayının 1-dək bu yataqdan 18,8 milyard kubmetr qaz hasil edilmişdir. Cənubi Qafqaz qaz boru kəmərinin ötürücülük qabiliyyəti ildə 20 milyard kubmetr həcmindədir. Azərbaycanın ərazisində kəmərin uzunluğu 442 km, Gürcüstan ərazisində isə 248 km-dir, diametri 42 düymdür. Kəmərin son çatdırılma nöqtəsi Gürcüstan-Türkiyə sərhədində yerləşir. Türkiyə ərazisində isə qaz kəmərinin uzunluğu 280 km təşkil edir. Kəmərin Gürcüstan-Türkiyə sərhədindən Ərzuruma qədər olan hissəsi BOTAŞ şirkətinin qaz kəməri sisteminin bir hissəsi hesab edilir. Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri Azərbaycanın, Gürcüstanın və Türkiyənin qaza olan tələbatını ödəməklə yanaşı, Azərbaycan qazının Türkiyə vasitəsilə Yunanıstana və digər Avropa ölkələrinə ötürülməsində mühüm rol oynayır [10]. BTƏ qaz kəməri təkcə Azərbaycan deyil, Qazaxıstan və Türkmənistanın da maraq dairəsindədir. Belə ki, bu ölkələr də gələcəkdə Cənubi Qafqaz boru kəməri ilə öz qazını nəql etməyi planlaşdırırlar. Bundan əlavə, Yunanıstan ilə Türkiyə arasında imzalanmış saziş əsasən, Ankaradan Komotiniyə qədər qaz boru kəmərinin çəkilməsinə dair saziş imzalanmışdır. Bu isə “Şahdəniz” qazının Türkiyədən əlavə, Yunanıstan, İtaliya, Balkan yarımadası dövlətləri və digər Avropa ölkələrinə nəql olunmasına zəmin yaradırdı.

2012-ci il iyunun 26-da İstanbulda Prezident İlham Əliyev və Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştirakı ilə Trans-Anadolu qaz boru kəməri (TANAP) layihəsi üzrə sənədlərin imzalanması mərasimi keçirilmişdir [17]. Azərbaycanın qazının Avropaya

çıxarılmasını nəzərdə tutan Trans-Anadolu Qaz Kəməri (TANAP) və Trans-Adriatik Qaz Kəməri (TAP) layihələri Avropanın enerji təchizatında xüsusi rol oynayır. Trans-Adriatik Qaz Kəməri (TAP) ilə ilkin mərhələdə ildə 10 milyard, sonra isə 20 milyard kub metr qazın nəql edilməsi proqnozlaşdırılırdı. 3 trilyon kub metr qaz ehtiyatına malik olan Azərbaycanın iştirakçı olduğu bu layihəyə 45 milyard dollar məbləğində sərmayə qoyulması və kəmərin keçdiyi ölkələrdə 30 mindən çox iş yerlərinin açılması nəzərdə tutulurdu. Dövlət Neft Fondunun (1999-cu il dekabr) 2013-cü ildə maliyyə aktivləri 36 milyardı ötmüşdür [16, s.536].

“Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi enerji təhlükəsizliyi layihəsidir və onun təməli 2014-cü il sentyabrın 20-də qoyulub. 40 milyard dollar sərmayə ilə həyata keçirilən, uzunluğu 3500 kilometr olan və 4 seqmentdən (Şahdəniz-2, Cənubi Qafqaz Qaz Kəməri, TANAP, TAP) ibarət olan bu layihənin reallaşdırılması prosesi artıq həlledici mərhələyə qədəm qoyub. Cənub Qaz Dəhlizi layihəsində iştirak edən 13 ölkədən (Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, İtaliya, Macarıstan, Rumıniya, Serbiya, Şimali Makedoniya, Slovakiya, Sloveniya və Xorvatiya, Bolqarıstan) 10-u Avropa ölkəsidir, 8-i Avropa İttifaqının üzvüdür.

“Şahdəniz-2” üzrə yekun investisiya sazişi 2013-cü ilin dekabrında Bakıda keçirilən mərasimdə başa çatdırılıb. 2025-ci ildə “Şahdəniz” yatağından təbii qaz hasilatının 27 milyard m³-ə çatacağı proqnozlaşdırılırdı.

Bundan sonra 2015-ci il martın 17-də Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan prezidentlərinin iştirakı ilə Qarsda TANAP-ın təməlqoyma mərasimi keçirildi. 2015-ci ildə Qarsda TANAP-ın tikintisinə başlandı. Dörd mərhələdə həyata keçiriləcək layihənin birinci mərhələsi 2018-ci ildə başa çatdırıldı. 2020-ci ildən kəmərin ötürmə qabiliyyəti 16 milyard kubmetr, 2023-cü ildə 23 milyard kubmetr, 2026-cı ildə 31 milyard kubmetr təşkil edəcək. İlk mərhələdə TANAP kəməri ilə 16 mlrd. kubmetr nəql olunacaq Azərbaycan qazının 10 mlrd. kubmetri Avropaya, 6 mlrd. kubmetri Türkiyəyə satılması proqnozlaşdırılırdı. Avropaya nəzərdə tutulan qaz Türkiyə-Bolqarıstan və ya Türkiyə-Yunanıstan sərhədində çatdırılacaqdı. TANAP layihəsində “Cənub Qaz Dəhlizi” QSC 51%, STEAS 7%, BP 12% və Türkiyənin BOTAS şirkəti 30% paya malikdir. 2019-cu il noyabrın 18-nə TANAP vasitəsilə Türkiyəyə qaz nəqlinin həcmi 3,23 milyard kubmetrə çatdı. Qarşıdakı illərdə TANAP-ın nəql etmə qabiliyyətini əvvəlcə 24 milyard kubmetrə, sonra isə 31 milyard kubmetrə çatdırmaq planlaşdırılırdı [14].

TANAP və Cənub Qaz Dəhlizi, eyni zamanda, enerji təhlükəsizliyi layihələridir. İstehsalçı ölkə olan Azərbaycan, tranzit ölkələr və istehlakçı ölkələr birlikdə çalışır, bununla da əməkdaşlıq formatı yaradılır. TANAP Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə marşrutunu Avropa ilə - TAP xətti ilə birləşdirir və təbii ki, oradan davam edərək Bolqarıstan, Yunanıstan, Makedoniya, Albaniya, Serbiya, Bosniya və Herseqovina marşrutu üzərindəki ölkələr də bundan faydalanır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 30 noyabr 2019-cu il tarixində Türkiyənin Ədirnə vilayətinin İpsala şəhərində TANAP-ın Avropaya birləşən qaz kəməri hissəsinin açılış mərasimində qeyd etdiyi kimi: “Təbii ki, bütün bu addımları atarkən vurğulamaq lazımdır ki, bu, regional layihə, həm də bir sülh layihəsidir. Qlobal gündəmin ticarət müharibələri, terrorizm, etirazlar və qeyri-sabitliklə zəbt etdiyi bir zamanda bu gün biz Avropa ilə Asiyanı TANAP vasitəsilə birləşdiririk. Buradan biz təkcə regionumuza deyil, bütün dünyaya əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq mesajları veririk. Biz Türkiyəni üç qitənin enerji və ticarət mərkəzinə çevirmək yolunda yeni bir addım atırıq” [14]. Azərbaycan qazının Türkiyə və Avropaya çatdırıldığı TANAP Türkiyə və Gürcüstan sərhədində Cənubi Qafqaz boru kəmərinə, Türkiyə və Yunanıstan sərhədində isə TAP qaz kəmərinə birləşir. TANAP layihəsinin Eskişəhiredək hissəsinin işə salınması “Şahdəniz II” layihəsi çərçivəsində qaz hasilatının başlanması ilə əlaqələndirilib və 2018-ci ildə baş tutubdur. İlk kommersiya qazı 30 iyun 2018-ci il-də Türkiyəyə çatdırılıbdır. 2019-cu ilin aprel ayında “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin bir hissəsi olan Trans-Anadolu qaz kəmərinin (TANAP) 1-ci mərhələsi çərçivəsində sınaq qaz təchizatına başlandı. 30 noyabr

2019-cu il tarixində TANAP qaz kəmərinin Avropa ilə birləşən hissəsinin açılış mərasimi keçirilibdir. Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri (TANAP) istismara verildiyi gündən 2024-cü il dekabrın 31-dək Türkiyə və Avropaya 73,54 milyard kubmetr Azərbaycan qazı nəql edib. Bu həcmə 30,8 milyard kubmetri Türkiyəyə, 42,74 milyard kubmetri isə Avropaya göndərilib [18].

Cənub Qaz Dəhlizinin sonuncu segmenti olan Trans-Adriatik Qaz Boru Kəmərinin (TAP) tikintisinə dair razılıq əldə olundu. 2013-cü ilin fevralında Albaniya, İtaliya və Yunanıstan arasında Xəzər regionundan qazın Avropaya nəqli üçün TAP layihəsinə dair Hökumətlərarası Saziş imzalandı. TAP-ın təməlqoyma mərasimi 2016-cı il mayın 17-də baş tutdu. 2020-ci il noyabrın 15-də Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) istismara verilərək kommersiya fəaliyyətinə başlamağa hazır oldu. 31 dekabr 2020-ci il tarixindən Azərbaycan kommersiya qazının TAP vasitəsilə Avropaya nəqlinə başlandı. TAP vasitəsilə qazın satışı üzrə Sazişlərə əsasən, 2021-ci ildə Avropa alıcılarına 8,15 milyard kubmetr təbii qaz nəql edilib. 2022-ci ilin mart ayında Avropa Trans-Adriatik Qaz Boru Kəməri (TAP) vasitəsilə Azərbaycandan ümumilikdə 10 milyard kubmetr təbii qaz alıb. 2024-cü ilə qədər olan dövrdə TAP vasitəsilə Avropaya 42,8 milyard kubmetr təbii qaz çatdırılıb.

2020-ci il dekabrın 15-də Ankarada Azərbaycan və Türkiyə arasında İğdır-Naxçıvan qaz boru kəmərinin tikintisinə dair Anlaşma Memorandumu imzalandı. Prezident İlham Əliyevin 10 fevral 2022-ci il tarixli sərəncamına əsasən, İğdır-Naxçıvan qaz boru kəmərinin tikintisi üçün dövlət büdcəsindən vəsait ayrılışdır. İğdirdən Sədərək rayonuna qaz kəmərinin uzunluğu 97,5 km, Azərbaycan hissəsi 17,5 km, Türkiyə hissəsi 80 km-dir. Qaz kəməri bir gündə 2 milyon kubmetr, ildə isə 730 milyon kubmetr qaz nəql etmək gücünə malikdir. Bu baxımdan qazın Bakı-Tbilisi-Ərzurum və Cənubi Qafqaz boru kəmərləri ilə Türkiyəyə, eləcə də qardaş ölkə vasitəsilə Naxçıvana nəqli müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Hesablamalara görə, yaxın gələcəkdə Naxçıvandan Türkiyəyə ən azı min meqavat yaşıl enerji ixrac etmək mümkün olacaqdır [15].

2022-ci ildə başlayan Rusiya-Ukrayna müharibəsi nəticəsində Rusiya qazının Avropaya nəqlinin dayandırıldığı dövrdə 2022-ci il iyulun 18-də Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında enerji memorandumu imzalandı. Tərəflər 2023-cü il qaz nəqlinin həcmi 12 milyard kubmetrə, sonrakı illərdə isə 20 milyard kubmetrə çatdırmağı qarşıya məqsəd qoydular. 2021-ci ildə Avropaya nəql olunan qazın illik həcmi 8 milyard kubmetr idi, 2024-cü ildə isə 12,9 milyard kubmetr oldu. Memorandumu Bakıda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının sədri Ursula fon der Leyen imzalayıblar. Ursula fon der Leyen hesab edir ki, Azərbaycan Avropanın “təchizat təhlükəsizliyi və iqlim neytrallığının təmin edilməsi yolunda mühüm tərəfdaş” olacaq [19]. Azərbaycanın təsdiq edilmiş qaz ehtiyatları 2,6 trilyon kubmetrdir. Proqnozlaşdırılan ehtiyatlar isə 3 trilyon kubmetr civarındadır [13]. 25 aprel 2023-cü il tarixində SOCAR ilə Bolqarıstan, Rumıniya, Macarıstan və Slovakiyanın qaz nəqli operatorları arasında əməkdaşlığın inkişafına dair Anlaşma Memorandumu imzalandı. “Həmrəylik həlqəsi” adlanan bu təşəbbüs Bolqarıstan, Rumıniya, Macarıstan və Slovakiyanın təkmilləşdirilmiş qaz ötürücü sistemləri şəbəkəsi vasitəsilə Avropaya əlavə qazın gələcək tədarükü üçün əməkdaşlığın inkişafına yeni imkanlar açır [13].

5. Yaşıl dünyaya doğru atılan konkret addımlar

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli 2469 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” ekoloji tarazlığın qorunması və bərpaolunan enerji istehsalı üzrə ölkə siyasətinin strateji əsasını təşkil edir. Həmin 5 Milli Prioritetdən biri olan təmiz ətraf mühitə və “yaşıl artım”a malik ölkəyə çevrilmə istiqamətində qarşıya mühüm vəzifələr qoyulub. Son tədqiqatlara görə, Azərbaycanda bərpaolunan enerji potensialı 27,000 MVt, o cümlədən külək enerjisi üzrə 3,000 MVt, Günəş enerjisi üzrə 23,000 MVt, bioenerji potensialı 380

MVt və dağ çaylarının potensialı 520 MVt həcmində qiymətləndirilir. Ölkədə bərpaolunan enerji sektorunun inkişafı və bu sahədə qanunvericilik və institusional mühitin təkmilləşdirilməsi məqsədilə “Elektrik enerjisi istehsalında bərpaolunan enerji mənbələrindən istifadə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il 31 may tarixli 339-VIQ nömrəli Qanunu qəbul edildi. Azərbaycan global iqlim dəyişmələrinin təsirlərin yumşaldılması təşəbbüslərinə töhfə olaraq 2030-cu ilədək istixana qazlarının emissiyalarını baza ili (1990-cı il) ilə müqayisədə 35 faiz azaltmağı qarşısına məqsəd qoyub. 2021-ci ilin noyabr ayında COP26 Konfransında ölkəmiz könüllü öhdəlik kimi 2050-ci ilə qədər emissiyaları 40 faiz azaltmaq və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə “xalis sıfır emissiya” zonası yaratmaq barədə yeni öhdəlik götürüb. Bu əsasda Naxçıvan Muxtar Respublikası, işğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur “yaşıl enerji” zonası elan edildi. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan bərpa və yenidənqurma prosesində ətraf mühitin mühafizəsi və ekosistemin bərpası əsas məqsədlərdən biri kimi müəyyən edilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində “Yaşıl Enerji Zonası”nın yaradılması ilə bağlı tədbirlər haqqında” 3 may 2021-ci il tarixli Sərəncamına əsasən Yaponiyanın “TEPCO” şirkəti ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Konsepsiya hazırlanıb və bu istiqamətdə müvafiq tədbirlər həyata keçirilir. Hazırda Azərbaycanın ümumi elektrik enerjisi üzrə istehsal gücü 8320.8 MVt, iri su elektrik stansiyaları daxil olmaqla bərpaolunan enerji mənbələri üzrə elektrik stansiyalarının gücü 1687.8 MVt olmaqla ümumi gücün 20,3 faizini təşkil edir. Əsas məqsəd 2030-cu ilə qədər bu göstəricini ən azı 30 faizə çatdırmaqdır.

2020-ci ildən etibarən “Masdar”, “ACWA Power”, BP, “Fortescue Future Industries”, “China Gezhouba Group Overseas Investment”, “Total Energies”, “Nobel Energy”, “A-Z Czech Engineering” və “Baltech” şirkətləri ilə müvafiq əməkdaşlıq sənədləri imzalanıb. 2022-ci il yanvarın 13-də 240 MVt gücündə “Xızı-Abşeron” Külək Elektrik Stansiyasının tikintisinin təməlqoyma mərasimi keçirilib. 26 oktyabr 2023-cü il tarixində Qafqaz və Xəzəryanı regionların ən böyük bərpaolunan enerji stansiyası olan 230 MVt gücündə “Qaradağ” Günəş Elektrik Stansiyasının açılış mərasimi keçirilib. 17 dekabr 2022-ci il tarixində Buxarestdə “Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan, Rumıniya və Macarıstan hökumətləri arasında yaşıl enerjinin inkişafı və ötürülməsi sahəsində Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Saziş” imzalanıb. Sazişə əsasən, Xəzər dənizində hasil ediləcək yaşıl enerji “Xəzər-Qara dəniz-Avropa” Yaşıl Enerji Dəhlizi ilə Avropaya ixrac ediləcək. 2023-cü il dekabrın 11-də BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının - COP29-un 2024-cü il noyabrın 11-dən 23-dək Azərbaycanda keçirilməsi barədə qərar qəbul edildi. COP29-da əsas müzakirə mövzusu iqlim maliyyəsi oldu. Bu, beynəlxalq cəmiyyətin Azərbaycana olan böyük hörmət və etimadının bariz nümunəsidir. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 dekabr 2023-cü il tarixli Sərəncamı ilə 2024-cü il Azərbaycan Respublikasında “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan olunmuşdur [13].

6.Nəticə

Memarı Ulu Öndər Heydər Əliyev olan yeni neft strategiyasının təməl daşı – “Əsrin müqaviləsi” həm iqtisadi, həm də siyasi, geostrateji və beynəlxalq əhəmiyyətli idi. Neft strategiyasının reallaşdırılması sayəsində sosial-iqtisadi və mədəniyyət problemləri uğurla həll olundu, Azərbaycan nəinki Cənubi Qafqazda, hətta ümumdünya miqyasda tanındı, geosiyasi məkanda söz sahibinə çevrildi, iqtisadi, siyasi və hərbi təhlükəsizliyinə nail oldu. Neft amili Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə mövqeyinin möhkəmlənməsinə kömək edirdi. Ölkəmizin neft strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri Azərbaycan neftinin və qazının dünya bazarlarına nəql edilməsindən ibarət idi. Cənubi Qafqazda ən böyük investisiya layihələrinə sahib olan Azərbaycanın iştirakı ilə reallaşan Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-

Tbilisi-Ərzurum, TAP, TANAP, Cənub Qaz Dəhlizi, Yaşıl enerji kimi milyardlarla investisiya yatırılan bu layihələr Azərbaycanın nəyə qadir olduğunu sübuta yetirir.

7. REFERENCES

1. *Azerbaijan Newspaper*. (1999, September 21). (In Azerbaijani)
2. *Azerbaijan Newspaper*. (1999, October 12). (In Azerbaijani)
3. *Azerbaijan Newspaper*. (2002, March 7). (In Azerbaijani)
4. *Azerbaijan Newspaper*. (2002, August 8). (In Azerbaijani)
5. *Azerbaijan Newspaper*. (2003, January 9). (In Azerbaijani)
6. *People's Newspaper*. (1997, November 15). (In Azerbaijani)
7. *Republic Newspaper*. (2001, May 27). (In Azerbaijani)
8. *Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan (MFARA)*. (1992, January 21). Report No. 213/2. Republic of Azerbaijan, p. 69. (In Azerbaijani)
9. *Archive of the State Oil Company of Azerbaijan Republic (SOCAR Archive)*. (1994). Materials of the Collegium, v. 74. (In Azerbaijani)
10. *Brief information on the history of oil industry development in Azerbaijan*. Retrieved from http://www.azerbaijan.az/portal/StatePower/Committee/committeeConcern_01_a.html (In Azerbaijani)
11. *Azerbaijan's Oil and Gas Sector 2024: Key Facts and Major Events*. ANALYSIS. Retrieved from <https://apa.az/iqtisadi/azerbaycanin-neft-qaz-sektoru-2024-esas-faktlar-ve-muhum-hadiseler-tehlil882733> (In Azerbaijani)
12. *General Information on the Economy of Azerbaijan*. Retrieved from www.azerbaijan.az/portal/Economy/General/generalInfo_01_a.html (In Azerbaijani)
13. *Energy Projects "AZERBAIJAN" - Baku*. Retrieved from <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract> (In Azerbaijani)
14. *President.az*. (2019, November 30). Ilham Aliyev attended the opening ceremony of the TANAP gas pipeline section connecting to Europe in Ipsala, Turkey. Retrieved from <https://president.az/az/articles/view/35054/print> (In Azerbaijani)
15. *President.az*. (2023, September 25). Ilham Aliyev and President Recep Tayyip Erdogan attended the groundbreaking ceremony of the Igdir-Nakhchivan gas pipeline. Retrieved from <https://president.az/az/articles/view/61245> (In Azerbaijani)
16. Nurieva, I. T. (2025). *History of Azerbaijan (From Ancient Times to the Present)*. Textbook for Technical Higher Education Institutions. Baku: Elm ve Tehsil, 812 p. (In Azerbaijani)
17. Socor, V. (2012, April 4). Interest Growing All-Round in Trans-Anatolia Pipeline Project. *Eurasia Daily Monitor (Jamestown Foundation)*, 9(70). (In English)
18. *The volume of Azerbaijani gas transported via TANAP has been announced*. (2025, January 6). Retrieved from <https://report.az/energetika/tanap-ile-neql-edilen-azerbaycan-qazinin-hecmi-aciqlanib/> (In Azerbaijani)
19. Von der Leyen, U. (2022, July 18). *Ursula von der Leyen in Baku: Europe considers Azerbaijan a "reliable partner."* Retrieved from <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-61979520> (In Azerbaijani)

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan qəzeti*. (1999, Sentyabr 21).
2. *Azərbaycan qəzeti*. (1999, Oktyabr 12).
3. *Azərbaycan qəzeti*. (2002, Mart 7).
4. *Azərbaycan qəzeti*. (2002, Avqust 8).
5. *Azərbaycan qəzeti*. (2003, Yanvar 9).
6. *Xalq qəzeti*. (1997, Noyabr 15).
7. *Respublika qəzeti*. (2001, May 27).

8. *Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Arxivi (ARXİNA)*. (1992, Yanvar 21). 213/2 sayılı hesabat. Azərbaycan Respublikası, s. 69.
9. *Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin Arxivi – ADNŞA*. (1994). Kollegiyanın materialları, v. 74.
10. *Azərbaycanda neft sənayesinin inkişaf tarixinə dair qısa arayış*. Retrieved from http://www.azerbaijan.az/portal/StatePower/Committee/committeeConcern_01_a.html
11. *Azərbaycanın neft-qaz sektoru 2024: Əsas faktlar və mühüm hadisələr*. TƏHLİL. Retrieved from <https://apa.az/iqtisadi/azerbaycanin-neft-qaz-sektoru-2024-esas-faktlar-ve-muhum-hadiseler-tehlil882733>
12. *Azərbaycan İqtisadiyyatı Haqqında Ümumi Məlumat*. Retrieved from www.azerbaijan.az/portal/Economy/General/generalInfo_01_a.html
13. *Enerji layihələri “AZƏRBAYCAN” - Bakı*. Retrieved from <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract>
14. *President.az* (2019, Noyabr 30). İlham Əliyev Türkiyənin İpsala qəsəbəsində TANAP qaz kəmərinin Avropa ilə birləşən hissəsinin açılış mərasimində iştirak edib. Retrieved from <https://president.az/az/articles/view/35054/print>
15. *President.az* (2023, Sentyabr 25). İlham Əliyev və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan İğdır-Naxçıvan qaz kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak ediblər. Retrieved from <https://president.az/az/articles/view/61245>
16. Nuriyeva, İ. T. (2025). *Azərbaycan tarixi (ən qədim dövrlərdən zamanəmizədək)*. Texniki Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Elm və Təhsil, 812 s.
17. Socor, V. (2012, Aprel 4). Interest Growing All-Round in Trans-Anatolia Pipeline Project. *Eurasia Daily Monitor*(Jamestown Foundation), 9(70).
18. *TANAP ilə nəql edilən Azərbaycan qazının həcmi açıqlanıb*. (2025, Yanvar 6). Retrieved from <https://report.az/energetika/tanap-ile-neql-edilen-azerbaycan-qazinin-hecmi-aciqlanib/>
19. Fon der Leyen, U. (2022, İyul 18). *Ursula fon der Leyen Bakıda: Avropa Azərbaycanı “etibarlı tərəfdaş hesab edir”*. Retrieved from <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-61979520>